

Posudek vedoucího práce

Matyáš Puš, Vybrané brasileirismy a jejich ekvivalenty v češtině (Písmo P2, strany 727-766 z PDB (pelecho-política)), 2022, 48 str.

Matyáš Puš si jako téma své bakalářské práce zvolil zpracování přiděleného množství hesel, která budou součástí *Portugalsko-českého slovníku brasileirismů* připravovaného prof. Jiřím Černým z Univerzity Palackého v Olomouci a kolektivem studentů z Univerzity Palackého i Univerzity Karlovy. Na jedné straně je takovýto typ práce pro studenta bakalářského programu, který navíc nemá ve studijním plánu lexikologii, velice náročný, na druhé straně měl autor tu výhodu, že celou praktickou část práce mohl průběžně konzultovat s prof. Černým a nemusel pro koncept slovníkového hesla vytvářet vlastní metodologii, neboť jej mohl postavit na metodologii již vypracované. Předkládaná práce tak má poněkud specifický charakter, jelikož jako součást rozsáhlejšího projektu do značné míry podléhá předem stanoveným zásadám a pravidlům. Hlavním kritériem jejího hodnocení by tudíž mělo být nejen její posouzení z hlediska požadavků kladených na bakalářské práce, ale také z hlediska dodržení požadavků vyplývajících z projektu *Portugalsko-českého slovníku brasileirismů*.

Téma této práce je tak velmi praktické, což považuji za přínosné a pro studenty motivující. Jejím primárním cílem bylo vyhledat v přidělené sekci slovníku *Pequeno Dicionário Brasileiro* (PDB) výrazy, které lze označit jako brasileirismy, dohledat jejich význam v češtině a následně zpracovat slovníkové heslo se všemi náležitostmi. Druhotně měl pak autor v jiných zdrojích ověřit, zda od vydání slovníku (1951) nedošlo k posunu, rozšíření či zúžení významu jednotlivých hesel, případně zda se nezměnily jejich kvalifikátory, a následně zjištěné informace do hesel zapracovat. Tuto praktickou část, která tvoří gros celé práce, měl pak autor doplnit teoretickým úvodem a závěrečným komentářem, v němž by fundovaně analyzoval problémy, na které při překladu narazil.

Teoretická část práce představuje podle mého názoru její slabší část a je z ní patrné, že se autor soustředil převážně na primární cíl práce, tj. zpracování samotných hesel, a na ostatní kapitoly už mu nezbyl dostatek času. V úvodních kapitolách, které se věnují představení samotného projektu, seznámení s terminologií a nástinu teorie tvoření slovníkových hesel, narazíme na řadu nedůsledností a formulačních nepřesností, z nichž některé mohou mít až fatální dopad. Postrádám např. obsáhlejší vysvětlení, proč vůbec autor pracuje s PDB (tj. že zpracováním PDB se vytvoří pouhá základní kostra budoucího *Portugalsko-českého slovníku brasileirismů*, která se v rámci překladu do češtiny aktualizuje a následně bude rozšiřována a obohacována zpracováním dalších materiálů, včetně korpusů), bez kterého se vytváří matoucí dojem, že celý *Portugalsko-český slovník brasileirismů* bude pouze a jenom překladem slovníku z roku 1951, což logicky, a přitom poněkud zbytečně, zpochybňuje koncepci celého projektu.

Za nedostatečné až matoucí považuji rovněž vysvětlení klíčových termínů. Už autorova práce s termínem *dialekt* je dosti problematičtější, jak vidíme z formulace „Brasileirismus je dialektismus brazilského dialektu.“ Je tedy rozdíl mezi „dialektismem“ a „dialektem“. Jaký? Opravdu můžeme říci, že v Brazílii se hovoří „brazilským dialektem“? Nejasné chápání tohoto termínu pak problematizuje celou zvolenou metodologii – jaká slova tedy budou

součástí cílového slovníku? Jinak řečeno, co je to tedy onen *brasileirismus*, který je klíčovým termínem pro celou práci? Dovolím si zásadně nesouhlasit s autorovým tvrzením, že např. slovo „rapariga“ není vhodné považovat za *brasileirismus*, a spolu s prof. Černým se domnívám, že je tomu právě naopak, tj. že základem budoucího slovníku by měla být právě slova, jejichž význam se v brazilské a evropské variantě portugalského liší. Považuji za důležité, aby autor své pojetí termínu ujasnil během obhajoby, a za žádoucí bych považovala i stručný komentář, proč v práci volil termín *brasileirismus* (který není dosud v češtině nijak kodifikován a nabízí se tudíž i jiné varianty označení, např. *brasilianismus*).

Za nešťastnou považuji rovněž formulaci, že v kapitole o tvorbě slovníkového hesla se prezentují „neměnná fakta“. Tato formulace je značně zavádějící, neboť struktura hesla, kterou autor v této kapitole prezentuje, je pouze strukturou zvolenou prof. Černým pro tento slovník. Nepřesná formulace vytváří mylný dojem, že je to jediná možná alternativa, jak heslo strukturovat, což je tvrzení snadno napadnutelné. Všechny tyto faktografické a formulační nedůslednosti teoretickou část práce dosti relativizují a problematizují, což je škoda, protože mnoho z nich mohlo být odstraněno, kdyby autor věnoval větší péči tomu, jak své myšlenky formuluje, a kdyby konzultoval početnější bibliografické prameny věnující se problematice lexikologie a lexikografie.

Z hlediska struktury práce pak považuji za velice nešťastné to, že do teoretického úvodu autor zařadil i kapitolu Komentáře, která by měla logicky následovat až po samotných slovníkových heslech (jak ostatně autor avizuje v úvodu na str. 7, ale následně hesla zařadí až za kapitolu Komentáře). Za mnohem problematičtější než samotné řazení však považuji výraznou disproporci mezi teoretickou a praktickou částí práce. Komentář, který by měl prokázat autorovu celkovou akademickou erudici a schopnost analyzovat jazyk, je na pouhých (necelých) 6 stranách, což je žalostně málo. Tuto část práce považuji za nedostatečnou a opět je to velká škoda, protože předkládaná práce nabízí spoustu témat, která by si komentář zasloužila. Autor v kapitole 4.1. sice (velmi heslovitě) nastíní svůj „styleguide“, ale tyto principy se mu nedaří ani příliš naplňovat v praxi (viz praktická část), ani je srozumitelně vysvětlit či ukázat na adekvátních příkladech v samotném komentáři. Vhodně není zvolený např. ani jeden z příkladů na dokreslení nutnosti glosy (to, že u hesla „peludear“ (str. 16) dá autor glosu „s velkou námahou“ do závorky zrovna nepomůže odstranit krkolomnost konstrukce „strávit mnoho času vyprošťováním přívěsu z bláta“) a v kapitole 4.3, kde autor nastíní zajímavé téma možného posunu latinského názvu živočichů, konkrétní příklad dokonce vůbec neuvede, takže netušíme, jak se s takovým problémem nakonec vypořádal. Další ukázkou ne zrovna adekvátního či dostatečného vysvětlení problémů spojených s překladem hesel je kapitola 4.4. Když autor komentuje náročnost volby pořadí ekvivalentů u jednoho hesla, opírá se o argument, že nemohl použít korpusy, a řídil se tudíž intuicí. Zde bych si dovolila oponovat – že korpusy (v momentální fázi práce na projektu) nejsou zahrnuty jako primární zdroj *brasileirismů* neznamená, že je autor nemůže použít pro ověření míry ekvivalence či míry frekvence daných výrazů. Nota bene u příkladu „pensão“ dojde dokonce k závěru, že pořadí ekvivalentů nelze určit ani výše zmíněnou intuicí, ovšem jak toto pořadí nakonec určil, to už nedovysvětlí. Obširnější vysvětlení postrádám i u příkladu „piaba“ (str. 19) – z čeho autor usuzuje, že význam „maličkosť“ je mnohem frekventovanější než označení

druhu ryby, když v tomto významu je ve většině slovníků jeho vymezení využito pouze na stát Pernambuco? Dokud toto nevysvětlí, postrádá dané slovo coby příklad problematického řešení ekvivalentů smysl. Z výše uvedených příkladů vyplývá, že jevy, které autor ke komentáři vybral, často vlastně vůbec komentovány nejsou a postrádají tedy to podstatné, v čem má komentář spočívat, tj. vysvětlení, na základě jakých postupů autor dospěl ke zvoleným řešením, a obhajobu volby těchto postupů. Navíc se domnívám, že kapitola Komentáře by si zasloužila zahrnout i mnohá další témata, namátkou např.:

- u kolika slov došlo od padesátých let k posunu významu a bylo třeba je aktualizovat? Kde bylo třeba významy rozšířit či zúžit? Nebylo by dobré diachronický aspekt zahrnout přímo do hesla, když už struktura hesla zahrnuje informace o vymezení diatopickém a diastratickém? Mnohé z výrazů se od dob vydání slovníku staly spíše historismy, potažmo archaismy, (např. bolear a perna), případně došlo k posunu jejich významu (např. u slova „peludear“ dnes není význam „strávit mnoho času vyprošťováním přívěsu z bláta“, ale „zapadnout do bláta“) a tato informace by měla být zohledněna.

- ve zkratkách (str. 22) se uvádí i PO, BR, PO > BR atd., autor je však v práci příliš nevyužívá. Proč? Do jaké míry autor zohledňoval i význam slova v evropské portugalské či fakt, že je v ní slovo mnohem frekventovanější? Proč není zkratka uvedena např. u výrazu „pensão“, když ve významu „penzion“ se toto slovo užívá jak v Portugalsku, tak v Brazílii?

- je opravdu nutné zachovávat princip jednoty zrovna u zoologických a botanických názvů, jen proto, že v PDB bylo uvedeno „jistá mořská ryba“, když v mnoha těchto případech lze dnes díky internetu dohledat jejich překlad?

- do jaké míry je při hledání ekvivalentů účelná a promyšlená práce s deminutivy (dává např. smysl rozlišovat mezi „ryba“ a „rybka“, když je dané slovo použito jako druhové označení? Je sémantický rozdíl mezi „vížka“ a „věžička“ (=“poleiro“)?

- v kapitole 3 autor zmiňuje možnost uchýlit se k encyklopedickému vysvětlení hesla, ale dále ji nekomentuje. V jakých kontextech je tedy vhodné se k němu uchýlit?

Toto (a mnohá jiná) jsou témata, jejichž komentář bych v kapitole 4 očekávala, místo komentářů použití zkratk jako např. „kt.“, jež považuji za poněkud marginální. Domnívám se, že je žádoucí, aby autor na výše uvedené otázky odpověděl alespoň u obhajoby.

Klíčovým cílem a přínosem této práce však nicméně mělo být kvalitní zpracování vybraných slovníkových hesel. Je patrné, že této praktické části autor věnoval výrazně větší pozornost a na rozdíl od části teoretické ji také mnohem častěji konzultoval s prof. Černým, což se projevilo např. v udržení konzistentní podoby struktury hesel. Přestože ani zde se nevyhnul určitému množství chyb a formulačních i významových nepřesností, je možno říci, že zpracování této části práce více méně odpovídá schopnostem studenta bakalářského programu.

Jelikož v posudku není prostor pro výčet veškerých nepřesností a posunů, vyberu zde alespoň reprezentativní příklady problémů, na které narážíme:

- nepřesné a zavádějící překlady – např. „pensão“ určitě není „krabičková dieta“, ale „výživné“ potažmo „penze“ ve významu stravy poskytované např. v hotelu

- doslovné překlady definic, jejich opisy, kdy se autor úporně drží originálu místo hledání ekvivalentu, a neobratné jazykové formulace – např. formulace „dětský penis“ jako překlad slova „pichuleta“ není úplně nejšťastnější a obdobně spojení „venkovský sporák“ („poia“) nedává podle mého názoru v češtině dobrý smysl (zejména když jsou to v podstatě kameny, na které lze postavit hrnec s jídlem a ohřát ho). Co se týká zbytečných opisů, tak „pirralho“ by mohlo být „výrostek“ a ne „přerostlé dítě“, obdobně „pescocear“ by mohlo být „cukat se“ a ne nutně „uhýbat krkem ze strany na stranu“, dále „pernetear“ je prostě „dupat“, není nutné dodávat „hodně dupat“. „Pesado“ je vysvětleno opisem „mající smůlu ve všem, co dělá“, nestačilo by však pouhé „smolný, smolař“? Obdobně „podrura“ by dle mého názoru šlo přeložit jako „slaboch, lenoch“ a opis „neužitečná, nepotřebná, líná osoba“ je zbytečný. Tímto jde autor poněkud proti své tezi jazykové úspornosti, kdy by při hledání ekvivalentu měl prioritně využít adekvátní lexém a až potom výklad.

- nedostatečná aktualizace zpracovaných výrazů – např. „pocema“ už není ani tak válečný pokřik, jako prostě „řev“, „jásot“. Dále např. „plenificar“ ve významu „udělit plný počet bodů“ už je v některých online slovnících uveden jako zastaralý. Výraz „politécnico“ už dnes ortografickou variantu „polytechnico“ nemá, tudíž není třeba ji uvádět (nemluvě o tom, že ho dnes vůbec nelze považovat za brasileirismus, což ovšem neznamená, že v době vzniku PDB brasileirismem nebyl). Obdobně u výrazu „peludear“ došlo k posunu významu (viz výše), který v hesle není zohledněn. Ověření toho, do jaké míry se významy slov či jejich příznakovost posunuly, bylo sice pouze druhotným cílem této práce, ale jeho splnění bych přesto považovala za žádoucí. V tomto ohledu zůstal autor bohužel na půl cesty.

- nedůsledné, nedostatečné či nesprávné označování kvalifikátory – např. „polaca“ ve významu „prostitutka“ je dozajista výraz hovorový. Naopak slovo „prcek“ označené jako vulgární výraz podle mého názoru vulgární není, maximálně mírně hanlivé, pakliže je použito pro označení dospělého člověka. A dále - je vhodné „pequito“ přeložit souběžně jako „dítě, maličký, prcek“ a nerozlišit, zda je mezi nimi rozdíl v konotaci (který tam zjevně je)? Může vůbec v jazyce jedno slovo fungovat souběžně jako neutrální a zabarvené?

- nedůsledné dohledávání ekvivalentních a synonymních významů - např. „piranga“ je nejen červená hlína, ale i říční ryba a výraz pro chudobu/mizérii. Dále „poleiro“ je nejen „věžička“, ale i (alespoň podle slovníku Priberam) také „bidýlko v divadle“ či „starý kůň/herka“. Slovo „pixilinga“ je pak synonymum pro „piolho de galinha“, což ale u hesla není uvedeno.

- nedostatečné označení využití slov v evropské a brazilské variantě – např. polemizar/polemizar, podometrar atd. jsou slova, která se objevují v obou jazykových variantách a sdílí stejný význam, nejsou to tedy čisté brasileirismy. Uvítala bych rovněž uvádění významu slova v evropské portugalštině, pakliže se od brazilské liší (např. „plenificar“ se v evropské portugalštině využívá spíše ve významu „vyplnit, naplnit“, zatímco v brazilské ve významu „dosáhnout plného počtu bodů“).

Po formální stránce obsahuje práce všechny náležitosti, i když ne vždy v ideální formě (např. Abstrakt je spíše heslovitým nástinem obsahu, než syntetickým představením podstaty celé práce. Závěr práce je pak spíše jejím velmi stručným shrnutím, potažmo přímo ohodnocením, a bez pochyby by si zasloužil lepší propracování, kde by se autor pokusil alespoň rámcově systematizovat poznatky, ke kterým dospěl.). Po jazykové a stylistické stránce trpí práce častými neobratnými až zjednodušujícími formulacemi (např. komentář v úvodu o prudce se rozvíjejícím obchodu s Brazílií je zavádějící, obchod s touto zemí je již po desetiletí hojný, což dokládá fakt, že i první učebnice portugalštiny byly orientovány na brazilskou variantu jazyka. Dále třeba věta na str. 46 – „Slovník charakterizoval a představil lexikografický tým, s kterým na něm spolupracoval.“, kde mělo být spíše „Autor charakterizoval a představil tým, se kterým na slovníku spolupracoval.“) a bohužel také častými překlepy, jež svědčí o zjevném chvatu, se kterým autor práci dokončoval – např. „výjimečný“ (str. 7), „přesotože“ (str. 7), „úspěch“ (8), „nejedná se další o formu“ (str. 13), „uvedy“ místo „uvedeny“ (str. 15), „emočnost“ místo „emotivita“ (str. 20), „příznakovosti“ místo „příznakovosti“ (str. 20), „odkud“ místo „odkud“ (25) atd. Překlepy, či možná spíše neověření aktuálního pravopisu, se občas najdou i u samotných slovníkových hesel (ex. str. 45 – „polícia inglêsa“). Okrajově je třeba zmínit také drobné citační nedůslednosti (někdy je název knihy psaný kurzívou, jindy ne, u citací z webu chybí datum citace atp.).

Při celkovém hodnocení práce je třeba vzít do úvahy, že se jedná o bakalářskou práci, takže mnohé z výše zmíněných nedostatků jsou na dané úrovni pochopitelné a do určité míry odpustitelné (např. nesourodý teoretický úvod, formulační neobratnosti ve vysvětlování hesel a ve zvolených ekvivalentech, občasné nepřesné překlady). Je třeba ocenit i to, že se autor odvážně pustil do náročného tématu a snažil se s ním samostatně poprat (což bylo ovšem současně na škodu, kdyby práci průběžně konzultoval, mnoho nedostatků se dalo závčas odstranit). Na druhou stranu se ale autor dopouští chyb, které by se v práci objevit neměly (jako např. nedůslednost při ověřování významů přidělených hesel, jejich nedostatečná aktualizace, zavádějící překlady, nedohledání přesnějších ekvivalentů u botanických a zoologických názvů) a klíčová lexikografická část by si navzdory veškeré autorově nepopíratelné snaze zasloužila mnohem větší preciznost. Domnívám se nicméně, že primární cíl této práce byl z větší části naplněn, a přestože naplnění druhotného cíle zůstalo u většiny hesel spíše na půli cesty, předkládaná práce splňuje (byť velmi limitně) základní nároky na bakalářskou práci kladené. K obhajobě ji tudíž s výhradami doporučuji, a pokud během ní autor fundovaně okomentuje všechny výtky z posudků a zodpoví všechny doplňující otázky, navrhuji její hodnocení známkou **dobře**.